

AKSA TUFANI VE FRANKFURT OKULU

— MEHMET FURKAN ÖREN —

Filistin’de İsrail tarafından sergilenen vahşet, sosyal gelişme, toplumsal duyarlılık, medeniyet, eğitim, para ve şehirleşme ile medeniyet arasında kurulan ilişkinin nahif tarafını oluşturmaktadır. Filistin hadisesi, aydınlanma felsefesinin ana özellikleri sayılan bu olguların toplamından müteşekkil modern Batı felsefesinin temel iddiası o medeni insan söyleminin, günümüz şartlarında sorgulanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Batı merkezli modern medeniyet süreci, şiddetsizlikle karakterize edilmeye çalışılsa da bu kültürün ürettiği şiddet sarmalı sosyal bir gerçeklik olarak varlığını sürdürmektedir. “Barbar” ve “medeni” ayrımında Batı’nın medeniliği ve diğerinin barbarlığı şeklindeki ayrım Batı merkezli şiddet olaylarının duvarına toslamış bulunmaktadır.

Şüphe yok ki şiddet ve medeniyet arasındaki ilişki modern felsefenin önemli tartışma alanlarındandır. Özünde felsefenin teması şiddeti azaltmak ve entelektüel çabayı kutsamaktır. Modern Batı düşüncesi ve felsefi çıktıları şiddetsizlikle karakterize edilmektedir. Freud’a atfedilen “medeniyet ilk defa savaşlarda mızrak atmak yerine küfreden insanlar tarafından kurulmuştur,” ifadesi medeniyetle şiddet arasında paralellik kuran yaklaşımın özeti gibidir. Buna göre medeniyet geliştikçe, insanlık bilinçlendikçe şiddeti ortaya koyma araçları ve uygulama biçimleri de dönüşebilmekte ve mücadele araçları daha yumuşak kulvarlara evrilmektedir. Medeniyet, eğitim seviyesinin yükselmesi, şehirleşmenin artması ve iktisadi kalkınmanın gerçekleşmesidir. Bu üç kodun içerikleri daha çok modern Batı’nın sahip olduğu özellikler tarafından şekillenmektedir.

Bu açıdan eğitimden kastedilen bilimsel ve rasyonel düşüncenin gelişmesi, şehirleşmeden kastedilen görgü kuralları ve toplumsal bir arada olmanın barbar ve kabileci özellikleri törpülemesi, ekonomiden kastedilen şey ise profesyonel iş bölümü ve kapitalist bağların güçlenmesidir. Bu formülün merkezini, katı bir bilimselciliğin yer aldığı şehirleşme, kapitalleşme ve tüketimin yer aldığı sosyal zemin oluşturmaktadır. Öyle ki yeryüzünün cennet hâline gelmesi bu üç özelliğin bir denklemde bulunduğu bir konsepte bağlı kalmaktadır. Bu karakter modern ve medeni Batı felsefesinin olmazsa olmazıdır.

Kabaca liberal bir dünya anlayışını selamlayan Batı merkezli okumanın somut ve iddialı metinlerinden birisi, Francis Fukuyama tarafından kaleme alınan *Tarihin Sonu ve Son İnsan* adlı çalışmada ortaya konan tezdur. Buna göre insanlık tarihinin en gelişkin ve medeni örneğini ortaya koyan Batı liberal medeniyeti zirvedir ve diğer kültürler de zamanla bu anlayışı kabullenmek zorunda kalacaklardır. Aslında para, şehir ve eğitimin insan karakterini ve şiddet kültürünü dönüştürdüğü tezi yeni değildir. Bu, farklı boyutlarıyla İbn Haldun tarafından da ortaya atılmıştır. Onun *hadari* ve *bedevi* tipolojisinde, birlik ruhu güçlü, savaşçı, inatçı ve kaba görüşe sahip bedeviler istilacı karakter sergilerken, yumuşak, savaşçı özelliğini kaybetmiş, birlik ruhu zayıflamış hadariler ise istilaya maruz kalacak eğilimler göstermektedir.

İbn Haldun bu iki karakterin merkezine şehri, parayı ve tüketimi koymaktadır. Buna göre insanlar parayı buldukça lüks harcama yap-

Pek çok analizi ve sosyal teorileriyle Batı medeniyetine eleştirel yaklaşan ve moderniteye şerh düşen Frankfurt Okulu'nun önemli temsilcilerinden Habermas'ın Akşa Tufanı sonrasında İsrail'e destek vermesi, modernleşme teorileri açısından ibretlik bir örnek oluşturmuştur.

makta, yeni alışkanlıklar edinmekte, eğitim ve şehir dinamikleri gelişmekte, bunlarla birlikte konfor alanları ve tembellikler oluşmakta, böylece dirençli, mücadeleci ve girişimci ruh ölmekte, asabiye ise zayıflamaktadır. Buna göre şehir ve medeniyet şiddetin aleyhine olacak şekilde karakteri dönüştürmektedir. Bu açıdan parayı bulan, şehir kültürüne aşina eğitilmiş bireyler şiddetsizliğin yeşerdiği zeminlere işaret etmektedir. Dolayısıyla şiddetle barış, görgü ile görgüsüzlük, medeniyetle medeniyetsizliğin temelinde, para başat faktör olmak üzere eğitim, şehirleşme ve modernleşmeyle hemhâl olma durumu bulunmaktadır.

Modern süreçler boyunca Batı merkezli literatüre sinen temel düşünce, şiddetsiz medeniyet ölçüsünün ancak Batı'ya has olduğudur. Medeniyet Batı'yı ve onun temsil ettiği üç alan olan para, mekân ve bilgiyi, medeniyetsizlik ise Batı dışı toplumları temsil etmektedir. Bu teze göre aydınlanma ve Batılılaşma arttıkça şiddet de azalmaktadır. Neredeyse 300 yıldır özelde Batı merkezli entelektüel ve felsefi metinlerin içinde sinik bir şekilde de olsa yer alan bu kabul, Batı medeniyeti ile şiddeti ters orantılı görmektedir. Barışın ve huzurun ancak Batı tarzı bir medeniyet inşasıyla mümkün olacağı kanısı, Batı düşünce sistemine yaslanan ya da ona yakın görülen tüm şiddet eylemlerinin üstünü örten işlevsel bir süreç olarak varlığını sürdürmektedir. Nitekim insancıl gibi görülen felsefi akım, düşünce ve görüşleri gündeme taşımaya çalışan entelektüellerin bile konu Batı olunca tarafgir eğilimler sergiledikleri fark edilmektedir. Bir ethos hâline gelen Avrupa "kutsallığı" söylemi, barışçı çizgide gibi görünen felsefecilerin bile günün sonunda Batı yanlısı olmasıyla sonuçlanmaktadır.

BİLİMSEL AKLIN FAŞİZMİ VE FRANKFURT OKULU

Batı merkezli modern paradigma ve tek biçimli medeniyet söylemi, bir gelenek olarak daha çok

entelektüel bir grupça kurulan Frankfurt Okulu tarafından eleştirilmiştir. Pek çok düşünürün yer aldığı bu geleneğin ayırt edici özelliği, merkezinde modern Batı kültürünün bulunduğu süreçlere eleştirel yaklaşımdır. Başta modernite olmak üzere kapitalizm ve klasik Marksizm gibi yaklaşımlara tutarlı eleştiriler yönelten bu okul, özelde aydınlanmanın kısa süreli olarak ortaya attığı hümanist felsefenin insanlığı erdeme ulaştıracağı düşüncesinin bir yanılısıma olduğunu vurgulamaktadır. Frankfurt çevreleri modernitenin tek tipçi bir okumaya dayandığını vurguladılar.

Bu okulun gündeme getirdiği eleştirilerin haklılığının en büyük göstergesi, aydınlanma ve hümanizm yaklaşımlarına rağmen birinci ve ikinci dünya savaşlarının, bizzat modern aklın kurduğu ülkelerin emperyalist girişimleri ile vuku bulması ve milyonlarca cana mal olmasıdır. Modernleşmenin rasyonel felsefesini "akıl tutulması" sayan Max Horkheimer¹, kapitalizmi kültür sömürüsü gören Theodor W. Adorno² gibi düşünürler modern Batı felsefesine yönelik eleştirilerin yaygınlık kazanmasında önemli roller oynadılar. Doğrudan Frankfurt Okulu ile ilişkili olmasa da Zygmunt Bauman'ın *Modernite ve Holocaust* kitabında soykırımı modern Batı felsefesi ve düşüncesiyle ilişkilendirmesi dikkate değerdir.³ Kaleme aldıkları *Holocaust ve Mirası* isimli çalışmalarında Rubenstein ve Roth'un "Şimdi uygarlığın maddi ve manevi ürünleri arasında ölüm kampları ve Müslümanlar da var." tespitleri, ötekini barbar konumuna yerleştiren Batı uygarlığına dönük önemli eleştirilerdendir.⁴

1 Max Horkheimer. *Aklın Tutulması*, çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 1994.

2 Bk. Theodor W. Adorno. *Kültür Endüstrisi ve Kültür Yönetimi*, çev. Mustafa Tüzel ve Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

3 Zygmunt Bauman. *Modernite ve Holocaust*, çev. Süha Sertabiboğlu, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1997.

4 Richard L. Rubenstein and John K. Roth. *Approaches to Auschwitz: The Holocaust and Its Legacy*, John Knox

Neticede 1920'lerde bir grup entelektüel tarafından kurulan Frankfurt Okulu'nun temsil ettiği çizginin kapitalizm, modernite ve faşizm gibi akımlarla fikrî mücadele ve eleştirel karakteriyle öne çıktığını söylemek mümkündür. Bu düşünürlere göre aydınlanma insanlığı yeni bir insanlık durumuna geçirmek yerine yeni bir barbarlık ve despotluğa ulaştırmakta ve bunu da modern bilimsel bilinçle yapmaktadır. Yine bu okulun son dönem inşacısı Jürgen Habermas haricindeki mensuplarının çoğunun Yahudi mensubiyeti dikkate değerdir. Okul, despotluğa ve faşizme karşı eleştirel düşünceleri nedeniyle Nazilerin de dikkatini çekmiş ve pek çoğu ABD'nin yollarını tutmuştur. Horkheimer, Adorno gibi isimlerin katkı sunduğu bu okul 1960'lardan sonra etkisini kaybetmiştir. Ancak son dönemlerde önemli tespitleriyle sosyal bilim çevrelerinde adından söz ettiren Habermas, okulun fikirlerini yeniden inşa etmeye çalışmıştır fakat İsrail çıkışıyla bütün bir hikâyeyi anlamsızlaştırmıştır. Batı kaynaklı bu eleştirel okulu, teorik düzeyde diriltmeye çalışan Habermas'ın eylem ve duruşuyla işlevsizleştirilmesi tarihin entelektüel ironilerindendir.

HAZİN GERÇEKLER

Pek çok analizi ve sosyal teorileriyle Batı medeniyetine eleştirel yaklaşan ve moderniteye şerh düşen Frankfurt Okulu'nun önemli temsilcilerinden Habermas'ın Aksa Tufanı sonrasında İsrail'e destek vermesi, modernleşme teorileri açısından ibretlik bir örnektir. Görülüyor ki Batı sadece modernleşmenin değil, aynı zamanda modernleşme eleştirilerinin de mimarıdır. Modernleşmecilerle modernleşmeyi kamusal alan, toplumsal dinamikler ve bireysel öz-

gürlükler bağlamında eleştirenler aynı yolun yolcularıdır ve genel eğilimleri sofistike bir klan anlayışından öteye geçmemektedir. Ölü olan geleneksel bir okulun fikirlerini çeşitli boyutlarıyla restore edip yaşatmaya çalışan ve aynı zamanda otoriteye karşı muhalif bir tavır takınan Habermas'ın bize gösterdiği resim, "ben etik, estetik, eğilim ve otoriterlik anlamlarında Batı'yı eleştiririm. Ancak Batılıyım ve mücadele söz konusu olduğunda Batı'nın yanında yer alırım." şeklindedir.

Başta İsrail saldırganlığı olmak üzere, Körfez savaşları, Kosova olayları ve diğer pek çok konuda Habermas'ın desteği açık bir şekilde Avrupa'dan yanadır. Onun nazarında Avrupa blogunda yer alan ya da ona yakın biriyle öteki mücadele ediyorsa Avrupa haklıdır. Bu yönüyle Batı felsefesi ve onu inşa edenlerin, Edward Said'in oryantalizm tezinde çizdiği profilin bir adım ötesine geçemedikleri söylenebilir. Çünkü ürettikleri bilgiler ve ortaya koydukları söylemler, evrensel hakikatin, tüm insanlığın ve medeniyetlerin çıkarına değil, bizzat Batı kültürünün ve medeniyetinin hizmetindedir. Bu söylemler, Batı hegemonyasının ve şiddet kültürünün başka toplumlar açısından geldiği noktanın vahametini göstermesi bakımından üzücüdür. Habermas'ın ortaya koyduğu, Batı kaynaklı bütün felsefi ve entelektüel çıktıların vardığı nokta, günün sonunda yine Batı kültürünün, felsefesinin ve anlayışının parçası olduklarıdır. Batı dışı yerlerde pusulası daima Avrupa'yı gösteren Habermas, felsefi kasıntı, toplumsal çözümleme, etik vurgu, iktidarlara karşı iletişimsel eylem kuramlarıyla bilinir. Ne var ki onun, bütün gücünü kendisini savunacak araçlardan yoksun bir toplumu yok etmek için kullanan bir devletin yanında yer alması, Batı

Press, London: 2003.

felsefesine radikal eleştiri yönelten bir geleneğin temsilcisi olması açısından bütün bir felsefi hikâyenin bittiği yerdir. Meğer onca eleştirel çabaya rağmen Frankfurt Okulu kendine yakın hissettiği bir savaşta klik taassubu ile hareket etmekte, şiddeti ve otoriterliği savunmakta, soft bir şekilde şiddet eğilimi sergilemektedir.

Habermas'ın temsil ettiği şiddetin karakterini belki de Byung-Chul Han'ın şu ifadeleriyle aktarmak daha sağlıklı olacaktır: “Şiddet kılıktan kılığa giren bir oyuncu. Toplumsal durumlara bağlı olarak suretini değiştiriyor. Günümüzde aşıkârlıktan mahremiyete, cephesel karşılaşmadan viral bulaşmaya, kaba güçten medyatiğe, fiziksellikten ruhsallığa, olumsuzdan olumluya kayıyor ve derinin altına, satır aralarına, kılcal damarlara ve sinir uçlarına doğru geri çekiliyor. Öyle ki tamamen ortadan kaybolduğu yanılsamasına kapılabiliyoruz. Karşıtı özgürlükle örtüştüğü anda ise, iyice görünmez hâle geliyor. Kaba kuvvet günümüzde anonimleşmiş, öznesinden arınmış, sisteme içkin bir şiddete dönüşmüştür; toplumla ne denli halvet olursa, o kadar ustaca saklanmayı beceren bir olgudur artık.”⁵

Onca söyleme, bilgece tavırlara, analizlere rağmen Habermas ve şürekâsının ortaya koyduğu şey budur. Hatta Habermas gizli saklı olmayacak şekilde tüm dünyanın gözü önünde çocuk

sivil demeden sofistike silahlarla katliam yapan işgalci İsrail'in arkasında durarak normal bir vicdanın kabul etmeyeceği durumun da ötesine geçmektedir. Habermas her defasında Avrupa kimliği, medeniyeti ve felsefesinden yana tavır koymakta, modern dönem şiddet olaylarının çoğunun bu medeniyetten kaynaklandığını görmemekte, görmek istememektedir.

FİLİSTİN VE DEMAGOJİ OLAN BATI FELSEFESİ

Çoluk çocuk demeden katledilen, neredeyse yüz yıldır toprakları tedrici bir şekilde elinden alınan bir topluluk ve bu topluluğun karşısında sofistike teknolojik araçlar kullanan bir devlet ve bu yapının temsil ettiği kodların ve hakikat iddialarının yaslandığı zemin, Huntington'un medeniyetler çatışması tezini doğrular niteliktedir. Çünkü Filistin'in durumu meselenin dinî temellerinin bulunduğunu göstermektedir. Habermas özelinde olduğu gibi Batı kültürünün bir parçası olan felsefecilerin Akşa Tufanı sonrasında katliamı gerçekleştiren ve bütün bir bölgeyi istikrarsızlığa iten İsrail'le ilgili tutumları, filozofların akıl ve bilge konumundaki pozisyonlarını yitirerek klik taassubuyla hareket ettiklerinin resmidir. Elbette ki Akşa Tufanı'nın ilk başlarında HAMAS'ın yaptıklarından bazıları eleştirilebilir. Ancak bu tavrın onlarca yıldır toprakları tedricen işgal edilen bir sosyal durumun sonucu olduğunu da teslim etmek ve İsrail'in kullandığı orantısız şiddetin insanlık dışılığını da görmek gerekmektedir. İsrail, medeniyetin, iktisadın ve eğitimin yükseldiği bir dönemde üstelik tüm dünyanın gözüne sokarcasına her gün hastaneleri, okulları, sivil alanları ve kampları bombalıyor. Onun kullandığı orantısız güç karşısında açlığa, susuzluğa mahkûm edilen Filistin halkı yerine İsrail'in yanında duran sözde barış yanlısı felsefeciler ve onların temsil ettikleri düşünce biçimleri, barışın, huzurun felsefe ve entelektüel çabayla gerçekleştiremeyeceğini net bir şekilde ortaya koymuştur. Habermas felsefenin kütüphaneler dolusu sözler söyleyebileceğinin, ancak filozofun pratikte başka tavırlar takınacağını somut bir örneğidir. Habermas'ın taraf tuttuğu ve Fukuyama'nın son insan teziyle iddialı bir şekilde savunduğu medeni Avrupalı düşüncesinin, Avrupa'nın göbeğinde bizzat Batılılarca

5 Byung-Chul Han, *Şiddetin Topolojisi*, çev. Dilek Zaptıçoğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s. 9.

Bosnalıların katledildiği yıllarda “çöpe” atılması gerekirdi. Yaşananlardan sonra Habermas’a şaşıranlar ve hâlen Batı medeniyetinin istikrar, huzur ve barış getireceğini savunanlar bir kez daha Filistin’e bakmalı ve ders çıkarmalıdır.

Filistin, İsrail’in vicdan, merhamet ve ahlaki değerlerle durdurulamayacağını faş etmiş, Batı felsefesi, düşüncesi ve etik kabullerinin de sadece Batı mevzubahisse işe koşturulduğunu ortaya koymuştur. Filistin, Batı ve onun değerleri söz konusu olduğunda Avrupalılığı savunanların, haklı olup olmadığına bakılmaksızın tüm kurum ve kuruluşlarıyla, felsefi ve entelektüel çabasıyla yekvücut olduğunu göstermiştir. Etik değerlerin, insan onurunun ve vicdan muvazenesinin ayaklar altına alındığı hatta bilgeliğin kabileci tavırlar takındığı bu kulvarda sadece Müslümanların değil diğer toplumların da güçlü olmaktan başka şansları yoktur. Ya güçlü olacaksınız ya da Mehmet Âkif’in “tek dişi kalmış canavar” diye kodladığı medeniyetin insafına kalacaksınız. Bu medeniyetin sahip olduğu insafın künyesine bakmak için dünya savaşlarına kadar gitmeye gerek yoktur. Bugün Filistin’de yaşananlar ibretliktir. Üstelik onca filme, tartışmaya, hazin hafızaya rağmen Batı’nın neredeyse tüm başkentlerinin İsrail’e selam durması hepimizin üzerinde düşünmesi gereken hususlardır.

TÜRKİYE’NİN GÜÇLÜ OLMASI İNSANİ BİR ZORUNLULUKTUR

Aslında bugün Batı dışı toplumların ve özelde Müslüman coğrafyanın temel sorunu felsefi ve entelektüel değil, siyasi ve askerîdir. Hatta daha çok askerî ve tekniktir. Diğer bir ifadeyle Osmanlı’nın son dönemlerinde gündeme gelen ve hâlen eksikliği çok belirgin bir şekilde ortada duran sofistike silah ve caydırıcı güç yetersizliğidir. Osmanlı’da başlatılan askerî yeniliklerin yetersizliği belki de günümüzdeki acıların nedeni durumundadır. Ortadoğu’da veya başka bölgelerde özellikle Osmanlı bakiyesi toplumlara atılan tokatlar, belli bir bedeli olmadığı için atılmaktadır. Elbette ki kamu vicdanı, entelektüel duyarlılık ve diğer hususlar önemlidir. Ancak daha da önemlisi, sofistike silahlar, caydırıcı teknoloji, güçlü ekonomi ve sağlıklı bir toplumsal dayanışmadır. Batı dışı toplumların Batı

Habermas için Avrupa bloğunda yer alan ya da ona yakın biriyle öteki mücadele ediyorsa Avrupa haklıdır. Bu yönüyle Batı felsefesi ve onu inşa edenlerin Edward Said’in oryantalizm tezinde çizdiği profilin bir adım ötesine geçemedikleri söylenebilir.

felsefesi, düşüncesi ve öğretisinden alacakları çok şey vardır. Bunlardan biri de muhtemel bir kavgada bu kültürün, entelektüel ve felsefecisiyle kendi tarafında yer alacağıdır. Bu yüzden Habermas’ın İsrail’i desteklemesine, ABD’nin bütün senatörleriyle İsrail’i ayakta alkışlamasına şaşılmamalıdır. Asıl, neredeyse birkaç yüzyıldır tokat yiyenlerin kendisine atılan tokatlara karşılık verecek askerî ve siyasi güçten yoksun olmalarına şaşırmalıdır.

Filistin meselesi, düşen bir toplumun bugün Batı düşünce biçiminin şekillendirdiği küresel vicdanla ayağa kaldırılamayacağını bariz göstergesidir. Entelektüel vicdan dâhil olmak üzere modern sistem siyasi, askerî ve iktisadi açıdan güçlü olandan yanadır. Bu kulvarda kalan tek seçenekse güçlü olmaktan başka bir şey değildir. Kamu vicdanının entelektüel duyarlılığı geçtiği bir kulvarda hiçbir entelektüel ve bilge çıkış atılan tokatları durduramamaktadır. Umalım ki Türkiye askerî, siyasi ve iktisadi aktörleriyle bu durumu iyi okumakta, ona göre projeksiyonlar kurmaktadır. Bugün iyi veya kötü, az veya çok Osmanlı hinterlandındaki topluluklarla ilgili sorunlarda el uzatan bir ülke konumundaki Türkiye’nin askerî, siyasi, iktisadi ve toplumsal bakımdan güçlü olması uzatılan elin etkisi açısından önemli ve zorunludur.

Elbette ki bu elin güçten düşmesini isteyen aktörler de bulunacaktır. Yaşadığımız şartlar, yakın coğrafyamızdaki durumlar düşene uzatılan elin de düşmesinin hikâyeyi bitireceğini göstermektedir. Gücsüzler, silahlarını sivil alanlar dâhil olmak üzere hayatın her alanında patlatan bir örgütün arkasında duran Habermas’ın, vicdanı ve Avrupa söz konusu olduğunda demagojiye dönen entelektüel ifadelerine değil, kendilerini savunacak etkili araçlara, silahlara odaklanmalıdır.